

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Milel ve Nihal, 13 (1), 2016
doi: 10.17131/milelnihal.55740

Kur'an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi, ed. M. Mahfuz Söylemez, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 280 s.

Editörlüğünü M. Mahfuz Söylemez'in yaptığı "Kur'an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi" başlıklı eser, konuya ilişkin bir çalıştayda sunulan yedi tebliğden müteşekkildir. Eserde, Kur'an'ın anlaşılmasında tarihin önemi çeşitli yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

"Kur'an'ın Anlaşılmasında Tarihin Etkisi: Kureyş ve Fil sureleri ile Necm Suresi 19-23. Ayetleri Örneği" başlıklı bölüm M. Mahfuz Söylemez tarafından yazılmıştır. Yazar, Kur'an'ı anlama ve doğru anlamını tespit etmenin tarih boyunca Müslümanların önem verdiği bir uğraş olduğuna işaret etmekte, tefsir ve fıkıh alanındaki faaliyetlerin bir bilim dalı haline gelmesini de bu çabanın bir sonucu olarak görmektedir. Bu anlama çabasının, beraberinde bazı ölçütlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verdiğini belirten yazar, bu ölçütlerden biri olan vahiy ortamının bilinmesinin Kur'an'ı anlamaya sağlayacağı katkı üzerinde durmaktadır(s. 70).

Şüphesiz vahiy ortamının bilinmesi Kur'an'ın anlaşılması için son derece önemlidir. Tefsir ve Kur'an ilimleri kitaplarının vahiy ortamını dikkate alan bilgiler içermesi bu önemi göstermesi açısından önemlidir. Kaldı ki, doğru Kur'an anlayışı vahiy ortamı dikkate alınmasıyla mümkündür. "Zira Kur'an-ı Kerim belli bir mekânda ve tarihte nazil olmuş, hatta birçok tarihi olaya da atıfta bulunmuştur. Bu durum Kur'an'ın anlaşılmasında tarihe başvurmayı zorunlu kılmaktadır" (s. 70).

Yazar, bu tespit doğrultusunda Kur'an'ın incelenmesi gerektiğini belirtir. Zira Kur'an'ın çoğu ayetinin indiği dönemi dikkate almadan anlayamayacağı bir gerçektir.

-“Evlerinize arkadan girmeniz *birr* değildir.” ayeti,

-Duha Suresi'nde Hz. Peygamber'e (s) hitap eden ifadeler,

-Ebu Leheb'i eleştiren Tebbet suresi” gibi ayetler tarihi bağlamı içerisinde okunmadan anlaşılması mümkün değildir (s. 71). Bu ayetleri lâfzî bir okumaya tâbî tutmak hem Kur'an ruhuna aykırı bir okuma biçimi olacağı gibi yanlış din algılarının oluşmasına da sebep olacaktır. Bu sebeple Kur'an'ı anlayabilmemiz için indiği dönem; iniş biçimi ve iniş koşulları gibi faktörleri bilmek büyük önem arz etmektedir (s. 72).

Söylemez, maksadı hâsıl edecek üç örnek üzerinde durmaktadır:

Bunlardan birincisi Kureyş Suresi'dir. Kureyş Suresi, Mekke döneminde nazil olan ilk surelerdendir. Diğer Mekki sureler gibi Allah'ın rububiyetini konu edinmiştir. Bu sure tarihi bağlamı dikkate alınmadan anlaşılması güç olan surelerdendir. Şayet sure kelime anlamlarından hareketle anlaşılmaya çalışılacak olursa, Allah'ın bir kabileden değil köpek balıklarının anlaşmalarından, yaz kış yolculuklarından bahsettiği gibi komik bir duruma düşülür. Zira Kureyş kelimesi “*Kırş*” kelimesinin ismi tasgiri olup köpek balığı anlamına gelmektedir (s. 75). Oysaki ayetlerin üzerinde durduğu konu çok farklıdır. Kur'an'ın, Kureyş kabilesine bir nimet olarak zikrettiği “*ilaf*” o dönemde Kureyş'in içinde bulunduğu ticari anlaşmalar olup yaz ve kış seferleri de bu ticari ameliyenin bizzat kendisidir (s. 76).

Habeşistan'ın San'a valisi Ebrehe komutasında büyük bir orduyla Mekke'ye saldırısını konu edinen Fil Suresi tarihi bağlamı içerisinde anlaşılması gereken surelerdendir. Zira Fil hadisesi İslam öncesi Arap tarihinin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmiştir (s. 78).

Şayet söz konusu surenin tarihi arka planı incelenmezse bu ayetler lügavi tefsir içerisinde ele alınacak ve çok yanlış algıların oluşmasına sebebiyet verecektir. Kaldı ki “Rabbin Fil sahiplerine neler etti görmedin mi” ayeti Kur'an'ı tarihi ortamı içerisinde ince-

memizi teşvik etmektedir. “Görüldüğü gibi bu tarihi hadiseler bilinmeden, Kureş Suresi ile Fil Suresi’ni anlam bakımından bir yere oturtmak mümkün olmayacaktır” (s.79).

Yazarın, tarihin Kur’an’ı anlamamıza katkısı olduğunu belirtmek için üzerinde durduğu bir diğer örnek, Necm Suresi’nin 19-23. ayetleridir. Yazara göre nüzul ortamına başvurmaksızın bu ayetlerin ne dediğini anlamak mümkün değildir. Zira bu ayetler o dönemin sosyal yaşamı ve dini durumu ile yakından ilgilidir (s. 79). Bu sebeple o dönemin Allah tasavvurunu, dini hayatını, putlara atfettiği değeri bilmek bu ayetleri doğru anlamak için son derece önemlidir.

Tarihi arka planına baktığımızda bu ayetlerin, Mekke müşriklerinin zihinlerinde yer alan çelişkilerden bahsettiğini görmekteyiz. Ayetlerde zikredilen putların üçü dışı, yani tanrıca kabul ediliyordu. Oysaki aynı insanlar kadına değer vermez diri diri gömerdi. Yine aynı insanlar Allah’a kız izafe etmekte, Lat, Menat ve Uzza’nın Allah’ın kızları olduğunu söylemekteydiler. “İşte Yüce Rabbimiz bu ayetlerle Mekke Müşriklerinin nasıl bir çelişki içerisinde olduklarını bize anlatmaktadır”(s. 81). Görüldüğü üzere bu çelişkinin anlaşılması lafızların zahiri anlamlarıyla mümkün değildir.

“Mukatil b. Süleyman’ın Tefsirinde Söz-Muhatap-Anlam ilişkisi” başlıklı makalenin sahibi Halis Albayrak da, Mukatil’in tefsirini tarih vurgusu çerçevesinde ele almıştır.

Yazar, sahabe döneminden bu yana müfessirlerin Kur’an’la ilk muhataplarının ilişkisine dair bilgilere çok önem verdiğini, Arapların ve Ehl-i Kitab’ın kültürüne dair pek çok tarihi bilgiye ilgi duyduklarını, sebab-i nüzul ve nasih- mensuh gibi meselelere de ehemmiyet verdiklerini belirtir. Bu gerçekliğin de, Tefsir ilminin en önemli kaynağının tarih olmasından kaynaklandığını ifade eder. Nitekim yazar, Tefsir ilminin en önemli kaynakları arasında tarihin olduğunu, hatta dil tahlillerinin bile nihai olarak dayandığı noktanın tarih olması gerektiğini vurgular (s. 84). Biz de bunun önemli bir nokta olarak görülmesi gerektiği kanaatindeyiz. Zira son dönem bazı tefsir çalışmalarında görülen dil tahlilleri Kur’an’ın indiği dönemdeki kelimenin anlamları üzerinde pek durulmadığı görülmektedir. Bu son derece önemli bir konudur. “Çünkü zaman içinde kelimelerin anlamlarında genişleme, daralma ve anlam kayması gibi durumlar yaşanmış olabilir”.

Kur'an ile muhataplar arasındaki ilişkiye önem vermesinden dolayı Mukatil'in önemli bir yeri olduğunu belirten Albayrak, tefsirini baştan sona bir bağlam çerçevesinde yazdığını ve bu bağlamın nüzul döneminin bütün süreçlerini kapsadığını belirtir.

Yazara göre Mukatil'in muhatap olarak göz önüne aldığı kişi ve gruplar şu şekildedir:

- a. Bireyler:
 - Müslüman bireyler
 - Müşrik bireyler
 - Kâfir bireyler
 - Münafık bireyler
- b. Gruplar:
 - Müslüman kabileler
 - Yahudi gruplar/Kabileler
 - Müşrik gruplar
- c. Genel hedef kitle (s. 85-86).

Yazar, Mukatil'in bağlama ilişkin açıklamaları üzerinde de durur. Biz burada yazarın Mukatil 'den aktardığı örneklerden bir kaçını üzerinde duracağız.

Kelimelerin Anlamlarının Belirlenmesi:

Örnek 1:

“O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar” (Al-i İmran, 7).

Yazarın, Mukatil'den aktardığına göre bu ayet Yahudilerin tutumlarıyla ilgili bir durumdur. Bu ayetler, onların Hz. Muhammed'in (s) ümmetinin ömrüne ilişkin ortaya attıkları iddialara bir cevap mahiyetindedir. Dolayısıyla ayette ki “te'vil” ifadesi “yorumlamak” anlamında değil, “bir şeyin hakikatini künhünü ifade etmek” anlamındadır. Sonraki dönemlerde buradaki te'vil kelimesi terimsel olarak “yorumlamak” anlamına evrildiği için pek çok tartışmalar ortaya çıkmıştır(s. 88).

Sözün Maksadını açıklamak:

Örnek 2:

“Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: “Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah’a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışıdır. Evlere kapılarından girin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Bakara, 189)

Görüldüğü üzere ayetler bir emir içermekte ve o günlerde yapılmış bir âdeti eleştirmektedir. Yazarın, Mukatil’e dayandırdığı görüşe göre: “Ensar hac veya umrede ihramlı iken evlerine girmek zorunda kaldıklarında evlerinin arkasında açtıkları bir delikten giriyorlardı. Ayet bunun bir iyilik olmadığını anlatmaktadır” (s. 89).

Ayeti sebab-i nüzul çerçevesinde ele alıp yorumlayan bu yaklaşımın son derece önemli olduğu görülmektedir. Buda bize ilk dönem tefsir algısının ne derece ehemmiyet arz ettiğini göstermektedir. Yazarın da haklı olarak sorduğu üzere, “Çağdaş bir muhatap kendi kültür ve bilgisiyile bu ifadeyle nasıl bir iletişim kurabilir?” Dolayısıyla bağlamın, ayetin anlaşılmasındaki önemi ihmal edilemez. Görüldüğü gibi Mukatil, ayeti zahiri anlamıyla yorumlamamış olduğu dönemin bağlamı çerçevesinde anlamaya çalışmıştır.

“Kur’an Vahyinin dinler Tarihi Bağlamı” başlıklı makale ise Şinasi Gündüz tarafından kaleme alınmıştır. Yazar bu çalışmasında kutsal metinlerin tarihe bakışını ele almaktadır. Tarihin göreliliğini vurgulayan yazar, tarihi yaşayanlardan veya tarihi oluşturanlardan çok, tarihi bize sunan veya inşa edenlerin etkili olduğunu belirtmekte, dinlerin insanlığın tarihsel tecrübesini kendi öğretileri çerçevesinde yansıtma ve yorumlama çabasında olduklarını vurgulamaktadır (s. 108).

Tarih olgusuna ait tek bir yaklaşımın olmayışı ve her kutsal metnin kendine özgü okuma biçiminin olması, kutsal metinlerin nasıl ele alınması gerektiği gibi konular da son derece mühimdir. Dolayısıyla “kutsal metinler ele alındığında önemli olan, kutsal metnin ait olduğu dinsel geleneğin tarihe nasıl baktığı ya da tarih tecrübesini nasıl okuduğudur” (s. 108). Burada tarihsel süreci çizgisel bir gelişim bağlamında okumayı esas alanla; tarihi birbirine benzer olayların tekrarı şeklinde okumayı esas alan iki farklı yaklaşım olduğu görülür (s. 108).

Yazara göre her kutsal metnin ayrı bir tarih inşası olmasından dolayı birçok dini gelenek insanlığın tecrübe ettiği tarihsel süreci kendi öğretilerini merkeze alarak yorumlar. Bu yönüyle dinlerin kutsal metinleri insan tarihine bir anlam kazandırmaya gayret eder. Örneğin Yahudilik ve Hıristiyanlığın kutsal metinleri bir tarih kitabı görünümündedir (s. 110).

Bu kutsal metinlerde tarih algısının dinin bakış açısıyla oluştuğu görülmektedir. Yahudilikte tarihsel süreç seçilmişlik iddialarının meşrulaştırılmasından ibaretken; Hıristiyanlığa baktığımızda, insanlık tarihini ilahi kurtuluş planının işlerlik süreci olarak görmektedir (s. 111). Aynı şekilde “Sabiilik, Zerdüştilik ve Manihaizm gibi diğer Orta Doğu dinlerinde de bütün insanlık tarihi dinin kapsama alanında görülür” (s. 112).

Yazar, içerdiği tarihsel veriler yönüyle kutsal metinlerin çeşitlilik gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre bazı kutsal metinler tarihsel anlatılar üzerinde dururken bazıları ise anlatılanlardan ziyade mesaj üzerinde durmaktadır. Kur’an, mesajlarının ana temasını oluşturan tevhid akidesini metne yansıtırken sıklıkla tarihsel olaylardan örneklemelere yer vermesi bu gerçeği göstermektedir (s. 112).

Gündüz’ün makalesinde üzerinde durduğu bir diğer önemli konu da, kutsal metinlerin mesajlarının belirli bir zaman ve mekânla sınırlı olmamasına rağmen metnin kendisinin tarihin ürünü olduğu hususudur. Bu çerçevede kutsal metinlerde kendisinden bahsolunan farklı inançları anlayabilmek için söz konusu ifadelerin tarihsel bağlamlarının dikkate alınması metnin anlaşılması açısından önemlidir. “Bu bağlamda Kur’an’ın anlaşılmasında Kur’an’ın nazil olduğu dönemin toplumsal yapısıyla birlikte o dönemde cari olan inanç sistemlerinin ve bunlara bağlı toplulukların bilinmesi gerekir” (s. 115).

Yazar, bu yöntem çerçevesinde Kur’an’da değinilen bazı tarihi olayları ele almaktadır.

Kur’an’da yer alan bilgilerden hareketle Resulullah dönemindeki Yahudilerin, Ortodoks yaklaşımlarıyla ön plana çıkan Rabbînik Yahudileri olduğunu belirtir. “Üzeyr’e Allah’ın oğlu” demeleri gibi Yahudilerin inanç sistemiyle ilgili verilen bazı bilgilerin de o dönemdeki Yahudi gruplarının “tanrı oğlu” ve “Üzeyr’e” ilişkini

yaklaşımlarının bilinmesiyle ancak doğru anlaşılabilceğini vurgular (s. 117).

Aynı şekilde yazar, Kur'an'da yer alan Hıristiyan inancı ve geleneğine dair bazı bilgilerin anlaşılmasını da Hıristiyanlığın anlaşılmasına bağlamaktadır. Örneğin Hz. İsa (as) ile beraber Hz. Meryem'in de ilah edinilmesini ifade eden ayetin, Hıristiyanlığın teslis akidesiyle değil Hıristiyan geleneğindeki Meryem kültünün anlaşılmasıyla daha iyi kavranabileceğini belirtir (s. 118).

Mehmet YAŞAR

(Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı)

Milel ve Nihal, 13 (1), 2016
doi: 10.17131/milelnihal.14045

**Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi
Mekke Toplumu**, ed. Mevlüt Güngör (İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2011),
528 s.

Editörlüğünü merhum Mevlüt Güngör'ün yaptığı "Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu" adlı eser, İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalları VIII. Koordinasyon Toplantısı'nda sunulan tebliğlerden oluşmaktadır.

"Nüzul dönemi şartlarının Kur'an'ın anlaşılmasındaki yeri-örnekler üzerinden bir değerlendirme-" başlıklı bölüm Burhan Baltacı tarafından yazılmıştır. Yazar, Kur'an'ı doğru anlama probleminin İslam dünyasının her zaman öncelikleri arasında yer aldığını belirtmekte ve bu anlama çabasının ilk nesil ile günümüz Müslümanları için farklı olduğunu vurgulamaktadır. Zira İlk nesil için Kur'an'ı doğru anlama noktasında ölçü ve kıstas Resulullah'ın (s) bizatihi kendisi idi. Resulullah, yanlış algılama ve anlaşılmayan hususları izah ederek anlama sorununu çözmüştür. Peygamber sonrası ise anlama faaliyetini sağlayan en önemli ölçüt esbâb-ı nüzûl faktörü olmuştur (s. 109).